

Sinaanta

Ujeedooyinka Cutubka: kadib marka aad cutubkan dhamaystaan ardayeey waa in aad:

- Fahamtaan xuquuqaha sinaanta ee qowmiyadaha Itoobiya.
- Ogaataan doorka haweenku ku leeyahiin hor umarka dalka
- Fahamtaan xuquuqaha dadka laxaad la ee dugsiiga dhexdiisa:

3.1 Xuquuqaha Sinaanta

- Tusaale intaad ka bixisaan xuquuqaha sinaanta ee deegaamadiina lagaga dhaqmo kadib soo jeediya. Mid ka mid ah tiirasha aas aaska u ah nidaamka dimuqraadiyada waa sinaanta. Marka dimuqraadiyad dhab ah jirto waxaa lagugartaa xushmaynta xuquuqaha sinaanta. Sinaantu waa hanaan si isku mid ah u daryee layo xuquuqaha qaramada, qowmiyadaha, shucuubta iyo muwaadiniinta. Dastuurkii 1995 tii ee tiirsiga Milaadiga dhaqangalay ee Jamhuuriyada Fadaraalka Dimuqraadiga Itoobiya(JDFI) ayaa si cad u kala dhig dhigayo qodobka la xidhiidho sinaanta

Layliska 1^{aad}

ka jawaaba su'aalahan soo socdo:

1. Deegaamadiina, hadda xuquuqaha sinaanta ilaaiyo in intee ah ayaa laga xushmeeyaa?
2. Sheeg saddax ka mid ah xuquuqaha sinaanta ee aad taqaanid?
3. Qodobada 25aad 40aad, iyo kan 41^{aad} ee Dastuurka JDFI arimaha sinaanta la xidhiidho ee ku cad intaad gaar usocdaan ka dooda.

3.1.1 Xuquuqaha Sinaanta iyo Sisiman uga wada Faa'iidaysiga Qowmiyadaha, Shucubta iyo Bulshaooyinka

- Sheega ficilada deegaankiina tusmaaynkaro muwaadiniinta oo si siman wax uga wada faa'iidaysanayo.

Marka la leeyahay sinaanta qowmiyadaha, shucubta iyo dadyowga waxaa loo jeeda ayada oo midine midka kale ka badsanin xuquuqdooda si iskumid ah loo daryeelo. Waxyaabaha ina tusinayo si siman uga wada faa'iidaysiga xuquuqaha sinaanta ee qowmiyadaha waxaa ka mid ah in midba midka kale xuquuqdiisa aasaaska ah iyo dimuqraadiyaded qadariyo, si iskumid ahne uga wada faa'iidaystaan khayraadka dalka.

Sinaanta

Nidaamka dimuqraadiga ah ee hadda ka hana qaaday dalkeena waa mid xaqiijinayo daryeelida xuquuqaha sinaanta ee qowmiyadaha dalka dhamaantood

Layliska 2^{aad}

Ka jawaaba su'aalaha soo socda :

1. Sheega astaamo muujinayo xaqiijinta xuquuqaha sinaanta iyo si siman ugu wada faa'iidaydaha ee qowmiyadaha iyo shucuubta Itoobiya.
2. Shaxdan soo socoto intaad ku qortaan buugaagtiina ka dibna kala saara waxa deegaankiina laga dhisay iyo waxa aan laga dhisan. Istiimaala calaamada (✓) si aad u tilmaamtaan.

Kaabayaasha horumarka	Waxii la dhisay	Waxii aanan la dhisan
Jid (wado)		
Xarun aafimaad (kiliinik)		
Adeeg biyo		
Dugsi		

3.1.2 Bulshooyinka Goob kali ah ku wada nool xarumaha ay si siman uga wada Faa'iidaystaan

- Bulshooyinka deegaankiina ku dhaqani xarumaha ay sisiman oga wada faa'iidaystaan qora.

Jaantuska 3.1 Dugsiyada Waa xarun aanu ka wada faa'iidaydaha

- Sheega dhiibatada aad isleedahiin wayi man haddii aynan xarumahan Jirin.

Nidaamyadii horay uga dhisnaa dalka ma aanay ahayn kuwa suura galinayo in qowmiyadaha iyo shucuubta dalka kunool si siman uga wada Faa'iidaystaan kaabayaasha horumarka. Laakiinse manta nidaamka maamul ee ku dhisan dimuqraadiyada ayaa ka duwan kii hore.

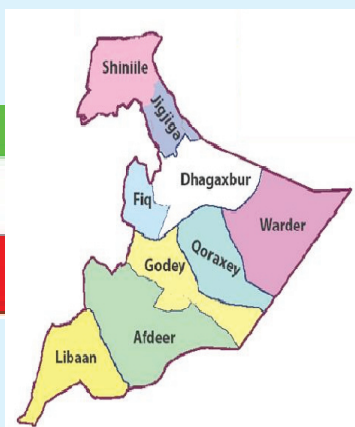
Qowmiyada Soomalida Ee Dawlada Deegaanka Soomalida Itoobiya

Dawlada deegaanka Soomaalida waa mid ka mid ah Sagaalaka deegaan ee dalka aas aastay nidaamka Fadaaraaliga ah. Waa deeg aan ay dadkiisa yahiin qowmiyada Soomalida una badan dhaqashada xoolaha iyo qaybo beeralay ah. Sanado ka hor dad baddan ma aanay aqoonba xataa halka ay qowmiyada Soomaalida ka dagto Itoobiya. Ma muuqan dhaqanka astaanta iyo magaca dadka Soomaaliyeed, deegaanku malahayn xarumo hor

Sinaanta

umarineed marka laga reebo waxyar aanan la shaeegibakar. Run ahaantii dadka Soomaaliyeed kuma aanay lahayn dalka xuquuqda ay la hayeen qowmiyadaha kale qaar kood.

Hadda xiligan la jooga qowmiyada Soomaalida waxay leedahay deegaan ugaar ah; waxaay isku maamushaa Afkeeda hooyo; wax ku barataa, ku dhaqanaa diinteeda waxaana maamulo dad ayaga ka dhashay oo Soomaali ah.

Jaantuska 3.2 Dawlada Deegaanka Soomalida Itoobiya

Layliska 3^{aad}

1. Waxaad sheekada ka soo saartaan xarumaha dadka Soomaaliyeed kawada faaiidaystaan.
2. Sidee bay bulhsooyinka xarumaha si wada jir ah uga faa'iidaystaan karaan?
3. Intee ayaa xarumaha horumarka ee agagaraahiina uga faa'iidaystaan karto si siman

3.1.3 Xuquuqaha sinaanta iyo si siman uga wada faa'iidaystiga oo la daryeelo muhiimada ay leedahay

- Deegaanka aad ku nooshahay xarumaha horumarka ee dawlada iyo shacabka ilaa heer intee dhan ayeey hirgaliyaan xuquuqda si siman uga wada faa'iidaystiga?

Marka aynu leenahay xuquuqaha si siman uga wada faa'iidaystiga waxaan ujeednaa dhaqdhaqaaqyada horumarineed ee ka socdo dalka natiijada ka soo baxdo wax cadaynahayo in si siman looga wada faa'iidaysto. Sida dhamaanba qowmiyadaha, shucuubta dalka ay masuuliyad uga saarantahay ka qaybqaadashada waxkasto oo horumar ah ayay dhinaca kalane xaq u leeyahiin in ay midhaha horumar walba kawada faa'iidaystaan.

Haddii sinaantaasi aynan jirin, waxaa laga yaaba in ay dadku u ku kucaan qalalaaso ayaga oo u halgamayo sidii sinaanshaha loo heli lahaa. Tanine waxay horseedi sharci oo luma iyo kala dambayn la aan. Sidaas daraadeed, waxaa loo baahanyahay si wadanoolaanshaha iyo midnimada dadka loo ilaaliyo la xaqiyo jiritaanka sinaanshaha guud ahaanba

Layliska 4^{aad}

Ka jawaaba su'aalahan soo socdo:

1. Waa maxay xuquuqda si siman uga wada faa'iidaystiga?
2. Dhibaatooyin caynkee ah ayaa ka dhalankaro nidaamka aanay ka jirin xuquuqda si siman uga wada faa'iidaystiga muwadaniinta?

Sinaanta

3.2 Astaamaha lagugarto Sinaanta

- Qor sadaax ka mid ah astaamaha muujinkaro sinaanshaha ee deegaan kiina?.
- IFahfahi faa'iidada ka dhalan karto xushmaynta sinaanta muwadiniinta?

Qaramada, qowmiyadaha iyo shucuubta waxay u simanyahiin ka faa'iidaydaha xuquuqaha iyo gudashada waajibaadka saran. Waxaa la ogsoonyahay in qowmiyada iyo shucuubta ku dhaqan Itoobiya ay ku kala duwanyahiin dhinacyada sida Diimaha, luuqadaha amase dhaqamada. Hase ahaata arintan wax samayn ah ku ma laha daryeelida xuquuqaha aadaminimo iyo kuwa dimuqraadiyadeed ee qowmiyadaha. Muwaadin walba haddii uu ku dhasho meel walba oo ka tirsan dalka waxaa uu leeyahay xuquuq aan ka hooseynin kana sarayn muwadiniinta kale.

3.2.1 Cadaymaha Sinaanta Ee Qaramada, Qowmiyadaha iyo Shucuubta Itoobiya

- Qodobka hoos ku qoran ee laga soo xigtay dastuurka intaad si taxdar ku dheehantahay u akhridaan sheega waxa aad ka fahanteen.

"Qowmiyad iyo shucub kasta oo ku dhaqan Itoobiya waxay xaq u leedahay in ay ku hadasho, wax ku barato horumariso luuqadeeda, muujiso dhaqan keeda korna uqaado islamarkaana xafido taariikhdeeda iyo hidaheeda; DJDF, Qodobka 39/2."

B. Sinaanta Luuqaadaha

- Waa maxay sinaanta luuqadaha?

Dhamaanba dadka reer Itoobiya wey siman yahiin. Waxayne doonayaan in luuqadahooda si siman uga wada faa'iidaystaan. Arintanina waxaaba si cad u qeexay dastuurka JDFI qodobka 39aad.

Qaramada, Qowmiyadaha iyo shucubta waxay xaq uleeyahiin in ay adeegsadaan luuqadahooda. Tani waxaa ka mid ah ku hadalka, isku maamuliida, waxkubarashada iyo kor uqaadida luuqadahooda.

T. Sinaanta Jinsiga

- Ma aa misantihii in ay tahay in la xushmeeyo xuquuqda sinaanta ee Lab & Dhadig?

Inkasta oo bini aadamku dabici ahaanba kusoo dhashaan lab ama dhadig, haddane waxaa loo baahanyahay in xuquuqahooda la dhowro. Dumarku ma eha ah in ay xuquuqahooda ku waydo dumar nimadeeda, raguna ay sidoo kale ku waayaan raganimadooda.

Sinaanshaha Jinsiga waa sinaanta labka iyo dhadiga. Markaas rag iyo dumarku ayaga oon loo egayn jinsigooda ayey siman yahiin una simaynahiin xuquuqaha.

Looma baahno in aan dumarka ula dhaqaoi sidii taariikh ahaan sor jirijirtay ee ahayd in ay raga ka hooseeyaan. Dumarka dabiici ahaanba garaadkooda, kartooda iyo caqligooda kama liitaan raga

Layliska 5^{aad}

Waxaad ka doodaan su'aalahan soo socdo :

1. Maxaa hoos imanayo xuquuqda adeegsiga luuqadaha?
2. Maxaad umalaynaysaan haddii dumarka ka qaybqaadan waayaan in aan la gaadhikarin horumar buuxa??

3.2.2 Kaalinta ka qaybgalka dumarka ay ku leedahay horumarka dalka.

- Qeexa haddii ay Rag iyo Dumarka ay noqoto in ay si isku mid ah loogaqaybaliyo arimaha horumarka dalka faa'iidada ka dhalankarto?

“Xaalada waxbarashada Dumarka dawlad-deegaaneedka Soomaalida”

Deegaankeena Soomaalida Haweenka ku dhaqan sida dalka intiisa badanba ma aanay heli jirin fursad wax barasho. Sanado badan oo la soo dhaafay ayay ahaayeen kuwo laga faquuqo wiilasha laana diido xuquuqdoodii wax barasho. Xaaladahaas waxay ku iman jiraan siyaabo kala duwan ha ahaato aqoon yari, aragtida bulshada ama arin kalaba.

Waayahan dambe aad ayaay xaaladaan is ku badashay oo waxaa jira in tirade Dumarka ee ku soo biirayso goobaha waxbarashada ay aad usoo kor dhayso. Gaar ahaan dugsiyada hoose gobo lada qaar kood Gabdhaha ayaaba ka baddan Wiilasha, halka dugsiyada dhexe/sarane ay aad usoo kor dhayso tirada Hablaha.

Jaantuska 3.3 Dumar Soomaaliyeed

Layliska 6^{aad}

Ka jawaaba su'aalahan soosocdo:

1. Shee kada maxaad ka fahanteeny.
2. Haweenka ku dhaqan deegaankiine hawl baha horumarineed ee ay ku hawlany ahiin haddii ay jireen saaxiibadiin isoo bandhiga.
3. Waxaad buugaatiina ku qortaan faa'iidada ugugjirta dhisida dalka marka laxaqiijiyo sinaanta dumarka. Ka dibne kawada hadla ardayda fadhida dhinacaada.

Sanadahii ugadambeeyaan dalkeena horumarka ka socda dumarka kaalin muhiim ah ayeey ku leeyahiin. Tusaale ahaan dhinaca waxbarashada ka qaybgalka dumar ka ee wax barashada kor ayeey usii ka caysaa

3.3 Xuquuqaha dadka Naafada ah

Sawir 3.4 Naafadu sida muwaadiniinta kale ayay wax soo Saar leyihiin.

- Usheega saaxiibadiin waxaad sawirada ka fahanteen.

“Xalimo iyo Xaawo”

Xaaliimo iyo Xaawo ilaa yaraantooda waxay ahaan kuwa laxaad la, markii ay haleeshay cudurka Dabaysha. Markaas, waxa kolba meel ay ku gaadhan waa Baaskiila Cagoo layaasha. Sanadkan, Xaaliimo waxay dhigataa fasalka 7^{aad} Xaawane 8^{aad}. Dugsiga ay wax ka bartaan hadda wuxuu yeeshay dhismayaal cusub oo ah dabaqyo kuwii horane wuu badalay.

Dhinaca hoosa ee dhismaha dabaqa waxaa wax ku barto ardayda fasalada 1^{aad} – 4^{aad}. Ardayda 5^{aad} – 6^{aad} na qaybta labaad ee dabaqa, Ardayda fasalada 7^{aad} – 8^{aad} dhigatane waxay galeen dabaqa 3aad sadaxaad. Laakiin Xaaliimo iyo Xaawo makaraan in ay dabaqa sadaxaad fuulaan ay fasalka galaan maadama lagu riixo biraha curyaamiinta. Waxay ugudbiyeen maamulka dugsiga cabasho iyo codsi in ayaga fasalo ay wax ku baran karaan loo badalo. Dugsigii laakiin wuxuu oogu jawaabay in aanusan arintaas

awoodin waxbane u qaban Karin. Maadama aynan su'aashoodii jawaab u helin agagaarkane ka jirin dugsiyokale u dhaow. Xaalimo iyo Xawo waxay ku khasbanaadeen in ay waxbarashadoodii ka tagaan.

Layliska 7^{aad}

Inta aad shee kada kor ku xusan kus alaysaan ka jawaab su'aalahan soosocda:

1. Ma isleedahiin maamulka dugsiga jawaabtii uu siiyay Xaalimo iyo Xawo way saxsanayd? Sabab?
2. Maxay ahayd in uu dugsigu sameeyo?
3. Ma garanaysaan arday laxaadka la oo deegaankiinaah oy la soo daristay arintan oo kale? Dhibaataadoodase maxay ahayd? Mustaqbalka bulshada maxay idinka idinka sugaysaa?

Laxaad la aantu waa xaalad lasoo darsi karto qof walb waxayna ku timaada si dabiici ah ama mid aan ahayn. Laxaad la aantu waa arin dhalisa in aadan hawlaha sidii qof caafimaadqabo oo kale u qabsan karin. Arimaha dhaliya laxaad la aanta ee dabiiciga ah waxaa ka mid ah cudurka dabeeysaha. Kuwa aan dabiiciga ahayna waxaa ka mid ah adeega caafimaadka oo liito, nadaafad daro, shil, isku dhacyada iyo colaadaha. Dalkeena waxaa ku nool kumanaan kun qof oo laxaad la.

Muwaadiniinta laxaadka la waxay xaq u leeyahiin in ay helaan daryeel iyo wali xanaanayn gaar ah.

Tusaala ahaan, in loo fududeeyo, waxbarashada

Sinaanta

sida fasalo ugaar ah, qalab ugaar ah, in loo muujiyo jacayl iyo daryeel. Ardayda muwaadiniinta ah waxaa looga baahanyahay in ay garab siiyaan waalahooda laxaadka la ee la nool

Layliska 8^{aad}

Waxaad ka doodaan su'aalahan soosocdo:

1. Intaad akhridaan dastuurka JDFI qodobkiisa 41/5 ka dooda bal waxa ay tahay in ay dawladu u qabato dadka la xaadka la.
2. Waa maxay taageerada heer dugsi ee loo fidin karo dadka laxaadka la ee wax ka barto?

3.4. Baahida loo qabo In la Ixtiraamo Sinaanshaha Diimaha

- Qora baahid loo qabo in la xushmeeyo sinaanta diinta?

Dhamaanba diimaha ka jiro dalkeena waa kuwo sinaanshahooda lagu xaqiijiyay dastuurka. Waxyabaha sidaas ina tusinayane wax aa ka mid ah qof walba ha ahaato si gaar ah ama si wadajira uu xaq u leeyahay in uu doorto diinta uu doono, ku dhaqmo, faafiyo islamar kaane horumariyo. Marka aynu leenaahay sidaas hase yeeshe looma jeedo in qof qof kale ama koox kale diintiisa uu wax ka sheego ama hoos u dhigo. Waxaa muhiim ah in lagu wada nool laado jacayl isqadarin iyo wada noolaansho.

Dalkeena waa mid dhamaanba qowmiyadaha iyo shucuubta ku dhaqan si rabitaan kooda ah u wada noolyhiin ayaga oo midaysan kana

midaysan daryee lida danaha guud ee dalka. Si uu u siixoogaysto nidaamka dimuqraadiga ahi waxy aabaha aas aask u ah waxaa ka mid ah xaqiijinta xoriyada diimaha ee dadka kale duwan

Layliska 9^{aad}

Waxaad ka doodaan su'aalahan soo socda

1. Faa'iidooyin caynkee ah ayay usoo hoyin kartaa dal haddii la qadariyo sinaanta diimaha?
2. Maxaa laga sugayaa muwaadin walba si loo qadariyo sinaanta diimaha?

ama goobaha kalaba, dadka laxaadka la in gacan la siiyo waxay muhiim u tahay horumarka dadka.

Gebogabada Cutubka

In la qadariyo sinaanta qaramada, qowmiyadaha iyo shucuubta ku dhaqan dalkeena waxay kaalin wayn ku leedahay horumarka. Hadda nidaamka dimuqraadiga ah een ku dhaqano in ay muwaadiniintu simanyahiin waxaa cadayn u ah sisiman uga wada faa'iidaysiga nidaamka.

Aastaamaha sinaanta muujinayo ee dalkeena awaxaa ka mid ah in qowmiyadaha, iyo shucubta Itoobiya ay dhamaantood xaq u leeyahiin in ay horumariyaan kuna dhaqmaan luuqadahooda, diimahooda iyo dhaqamadooda.

Nidaamka dimuqraadiga ah in kasta oy lab iyo dhadig dabiici ahaan kala duwanyahiin, hadane waxay xuquuq siman u leeyahiin ka wada faa'iidaysiga arimaha siyaasada, dhaqaalaha iyo buslhada.

Laxaad la aanta waa xaalad ku timaado si dabiic ah ama aan ahayn. Dalkeena tageerada loo fidinjay dadka la xaadka la aad ayay u hoosaysay. Laakiinse hadda iyo waxii ka dambeeya dugsiyada hanoqoto

Erayada Muhiimka ah ee Cutubkas

- Sinaansho: wa marka si iskumid ah dadku oga wada faa'iidaystaan xuquuqaha ugana soo baxaan masuuliyada saaran.
- Qowmiyad: Qaramo, waa shacab leh dabeecad isku mid ah; dhaqan ama aragti isku mid ah; luuqad ay isku fahmaan oo u gaar ah; islamarkaana ku nool dhul dabeecadiisu isku midtahay.
- JDFI: Jamhuur iyada Dimuqraadiga Fadaraalka Itoobiya.

Su'aalaha Gebogabada ee Cutubka 3aad

Su'aalahan soo socda intaad ku qor taan buugaagtiin a ka shaqeeya

I. Uga jawaaba su'aalahan soo socda "Run" ama "Been"

1. Dasturka dhaqangalay sanadkii 1995 ee JDFI, xuquuqda sinaanshaha ee qaramada, qowmiyadaha iyo shucuubta reer Itoobiya wax mudnaan ah masiinayo.
2. Hawlaha horumarineed ee ka socdo deegaankiina waxaa kali ah oo masuul ka ah dawlada qudha.
3. Waxay mahiim u tahay horumarka dalkeena in sinaanta dadyowga lagu qeexo dastuurka.
4. In muhiimad iyo daryeelad gaar ah la siiyo xuquuqaha sinaanta ee Haweenka iyo dadka laxaadka la waxay curyaaminaysaa horumarka dalka.

II. Erayda, weedhaha hoos yaaala xarafka "B" ugu soo ooro kuwa xarafka "

B

T

1. Jiritaan la'aanta sisiman uga faa'iidsiga	B. Sinaanta lab iyo dhadiga
2. Sinaata Jinsiga	T. Waxa qof hiigsanayo
3. Laxaad la aanta	J. Xaalad ku timaado si dabiici
4. Himilo	ah iyo si kalaba
	X. wax carqalad ku noqon kara horumarka

III. su'aalahan soosocdo ka dooro jawaabta saxda ah

1. Mid ka mid ah xuquuqaha sinaanta ee dalkeena waa
B. Sinaanta qaramada, qowmiyada iyo shucubta
T. Sinaanta jinsiga
J. Sinaanta luuqadaha, diimaha iyo dhaqamada
X. dhamaanba
2. Midee baa ka turjumayso dumarka?
B. wax faa'iida ah ma laha in horumarka ka qaybgalka dumarka la'aantood
T. Deegaanada soo korayo ee dalka tirade gabdaha ardayda ah ayaa ka badan tan wiilasha
J. Nidaamyadii hore mudnaanta dumarka la siinjiray aad ayay u saraysay.
X. Midnaba

